

UCHWAŁA SKŁADU SIEDMIU SĘDZIÓW
Z DNIA 21 PAŹDZIERNIKA 2003 R.
I KZP 27/03

Z uwagi na treść art. 1 pkt 33, art. 5, 6 oraz 9 ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155) nie jest dopuszczalne po dniu 30 czerwca 2003 r. prowadzenie postępowań w przedmiocie stwierdzenia nieważności orzeczeń, wydanych przed dniem wejścia w życie tej ustawy, tj. przed dniem 1 lipca 2003 r.

Przewodniczący: Pierwszy Prezes SN L. Gardocki.

Sędziowie SN: P. Kalinowski, W. Kozielowicz (sprawozdawca), D. Rysińska, J. Sobczak, E. Strużyna, J. Szewczyk.

Zastępca Prokuratora Generalnego: R.A. Stefański.

Sąd Najwyższy w sprawie Marii B., po rozpoznaniu, przekazanego na podstawie art. 441 § 1 w zw. z art. 518 k.p.k. przez skład trzech sędziów Sądu Najwyższego, postanowieniem z dnia 3 lipca 2003 r., zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy:

„Czy w związku z uchyleniem, ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155) art. 101 – 104 k.p.k. dopuszczalne jest orzekanie, po dniu 30 czerwca 2003 r., w przed-

miocie stwierdzenia nieważności orzeczeń wydanych przed dniem 1 lipca 2003 r., w świetle regulacji zawartych w art. 5 i 6 ustawy?”

u c h w a l i ł udzielić odpowiedzi j a k w y ż e j.

U Z A S A D N I E N I E

Zagadnienie prawne przedstawiono w następującej sytuacji procesowej.

Sąd Apelacyjny w B., postanowieniem z dnia 15 maja 2003 r., odmówił stwierdzenia nieważności wyroku Sądu Rejonowego w B. z dnia 23 września 2002 r., wydanego w sprawie Marii B. skazanej za przestępstwo określone w art. 209 § 1 kk.

Orzeczenie to skazana zaskarżyła zażaleniem, które wpłynęło do Sądu Najwyższego w dniu 25 czerwca 2003 r.

Rozpoznając na posiedzeniu w dniu 3 lipca 2003 r. ten środek odwoławczy, Sąd Najwyższy w składzie trzech sędziów uznał, że wyłoniło się zagadnienie prawne, wymagające zasadniczej wykładni ustawy, które sprowadził do pytania: „Czy w związku z uchyleniem ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155), art. 101 – 104 k.p.k. dopuszczalne jest orzekanie, po dniu 30 czerwca 2003 r., w przedmiocie stwierdzenia nieważności orzeczeń wydanych przed dniem 1 lipca 2003 r., w świetle regulacji zawartych w art. 5 i 6 ustawy?”.

Ustosunkowując się do przedstawionego zagadnienia prawnego Zastępca Prokuratora Generalnego wniósł o podjęcie uchwały: „uchylenie art.

101 – 104 k.p.k. przez ustawę z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155) powoduje, iż niedopuszczalne jest orzekanie po dniu 30 czerwca 2003 r. w przedmiocie stwierdzenia nieważności orzeczeń wydanych przed dniem wejścia w życie tej ustawy, tj. dniem 1 lipca 2003 r.”

Rozstrzygając zagadnienie prawne Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W doktrynie zwracano uwagę, że wprowadzenie w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. instytucji nieważności orzeczeń było wyrazem powrotu do tradycji Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (por. S. Waltoś: Kodeks postępowania karnego z 1997 r. – między tradycją a wyzwaniem współczesności w: Nowy kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe, Kraków 1998, s. 12). Po dwóch latach niezbyt udanych doświadczeń praktyki z tą instytucją prawną ustawodawca zdecydował się w 2000 r. na jej bardzo głębokie zreformowanie (por. art. 1 pkt. 2 – 4 ustawy z dnia 20 lipca 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny skarbowy Dz. U. Nr 62, poz. 717). Natomiast w 2003 r., po dzielając głosy krytyki oraz radykalne postulaty niektórych przedstawicieli doktryny (por. S. Waltoś: Nieważność *ipso iure*, czyli przyczynek do hipertrofii środków zaskarżenia w polskim procesie karnym, w: Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, Kraków 2000, s. 325 i n.), ustawodawca zdecydował o skreśleniu z dniem 1 lipca 2003 r. art. 101 – 104 k.p.k. normujących instytucję nieważności (por. art. 1 pkt 33 ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks

postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. Nr 17, poz. 155).

Po tej ostatniej decyzji ustawodawcy, w doktrynie pojawiły się dwa rozbieżne poglądy co do możliwości stwierdzania po dniu 30 czerwca 2003 r. nieważności orzeczeń zapadłych w okresie od dnia 1 września 1998 r. do dnia 30 czerwca 2003 r. (por. S. Zabłocki: Pożegnanie z nieważnością, Pal. 2003, z. 3 – 4, s. 93 – 95 oraz: A jednak pożegnanie z nieważnością, Pal. 2003, z. 5 – 6, s. 126 – 128; P. Hofmański: Ciszej nad trumną nieważności, Pal. 2003, z. 5 – 6, s. 119 – 125).

Poza sporem jest, że w niniejszej sprawie zasadniczym problemem jest kwestia stosowania do instytucji nieważności istniejącej w okresie od dnia 1 września 1998 r. do dnia 30 czerwca 2003 r. przepisów i reguł temporalnych prawa karnego procesowego.

W prawie karnym procesowym regułą jest zastosowanie przepisów procesowych obowiązujących w czasie trwania postępowania, a więc przepisów aktualnie obowiązujących. Skrótowo mówi się, że ustawa procesowa „działa wstecz” bądź, że prawo procesowe „chwytą sprawę w locie” (por. M. Cieślak: Polska procedura karna, Warszawa 1984, s. 182 – 183; M. Lipczyńska, Polski proces karny. Tom I. Zagadnienia ogólne, Warszawa, 1986, s. 33; K. Marszał: Proces karny, Katowice 1995, s. 30 – 31; R. Kmiecik, E. Skrętowicz: Proces karny. Część ogólna, Kraków 2002, s. 45).

Pozornie ma tu zastosowanie zasada „*lex retro agit*”, a w rzeczywistości jest to tylko złudzenie, bowiem ustawa procesowa ma za przedmiot nie czyn przestępczy, lecz postępowanie, które zawsze toczy się w czasie, kiedy obowiązuje dana ustawa procesowa (por. W. Daszkiewicz: Proces karny. Część ogólna, Poznań 1995, s. 25).

Jeśli więc „nowa” ustawa procesowa nie przewiduje przepisów przejściowych to trzeba stosować tę „nową” ustawę, wobec utraty mocy prawnej przez „starą” ustawę. W tej sytuacji nowe przepisy procesowe „chwytają w

locie” toczące się postępowanie. Czynności procesowe dokonane w czasie obowiązywania „starej” ustawy nie wymagają powtórzenia, chyba że taki obowiązek wynikałby z „nowej” ustawy.

W przypadku zaś, gdy „nowa” ustawa zawiera przepisy przejściowe, które w zakresie nią określonym pozostawiają w mocy przepisy dotychczas obowiązujące (czyli przepisy „starej” ustawy), to z mocy tych przepisów przejściowych przepisy ustawy „starej” będą współobowiązywać z przepisami ustawy „nowej”. Można więc stwierdzić, że w omawianej sytuacji przepisy ustawy „starej” mogą być stosowane tylko w zakresie, w jakim zostały zachowane na podstawie przepisów przejściowych zawartych w ustawie „nowej”.

Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego ... (Dz. U. Nr 17, poz. 155) zawiera następujące przepisy przejściowe. W art. 6 statuuje zasadę, iż czynności procesowe dokonane przed wejściem jej w życie są skuteczne, jeżeli dokonano ich z zachowaniem przepisów dotychczasowych. Należy przy tym podkreślić, że przepis ten dotyczy zarówno czynności procesowych stron, jak i czynności organów procesowych (por. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. II Warszawa 1999, s. 1197; J. Grajewski, L. Paprzycki: Kodeks postępowania karnego z komentarzem, Sopot 2000, s. 968).

Niesporne jest, że art. 5 omawianej ustawy zawiera z jednej strony wyjątek od ogólnej reguły „chwytania w locie” postępowania przez „nowe” przepisy, z drugiej zaś strony wprowadzając „wyjątek od wyjątku” powraca w pewnych sytuacjach do tej reguły, gdyż stanowi, że „w razie zawieszenia postępowania, odroczenia rozprawy lub ponownego rozpoznania sprawy albo po zapadnięciu prawomocnego orzeczenia postępowanie toczy się według przepisów tej ustawy” (tj. ustawy z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ...). Trafna jest konstatacja S. Zabłockiego, że skoro dyspozycja zawarta w

art. 5 została ściśle powiązana z rozprawą główną, to uzasadnione jest stwierdzenie, że chodzi tu jedynie o stosowanie przepisów ściśle powiązanych z tokiem postępowania w ramach rozprawy głównej. Zatem treść art. 5 nie daje podstaw do przyjęcia, że wyraża on nakaz stosowania wszystkich dotychczasowych przepisów procesowych (por. S. Zabłocki: Pożegnanie z nieważnością, *op. cit.* s. 95).

Z kolei w art. 9 zawarto ważną dyrektywę interpretacyjną dla organów prowadzących postępowanie karne. Dyrektywa ta potwierdza na gruncie postępowania karnego zasadę prymatu ustawy „nowej”.

Odnosząc rozważania dotyczące przepisów przejściowych ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ..., do realiów sprawy, w której przedstawiono zagadnienie prawne należy wskazać, iż wprawdzie skazana Maria B. złożyła przed dniem 1 lipca 2003 r. zażalenie na postanowienie o odmowie stwierdzenia nieważności wyroku, to jednak po tej dacie zażalenie to nie może zostać rozpoznane, gdyż od dnia 1 lipca 2003 r. nie ma już w kodeksie postępowania karnego unormowań dotyczących instytucji nieważności orzeczeń.

Kolejną kwestią jest sposób procedowania w przypadku dostrzeżenia przez sąd wadliwości orzeczenia wydanego w okresie od 1 września 1998 r. do 30 czerwca 2003 r. skutkującej w obowiązującym wówczas stanie prawnym nieważnością takiego orzeczenia. Powszechnie w doktrynie podkreśla się, że pojęciowym założeniem koncepcji nieważności orzeczeń *ipso iure* jest to, że decyzję nieważną uważa się za nieistniejącą w obliczu prawa i pozbawioną skutków prawnych. Ten stan istnieje z mocy prawa od samego wydania decyzji, a nie dopiero od momentu orzeczenia w sprawie nieważności (por. M. Cieślak: Nieważność orzeczeń w procesie karnym PRL, Warszawa 1965, s. 25). Słusznie jednak, zdaniem Sądu Najwyższego, podnosi się też, że nieważność orzeczenia *ex tunc* jest fikcją. Orzeczenie „pozostające pod podejrzeniem”, że jest nieważne traktuje się przecież

zawsze jak fakt prawny, dopóki nie stwierdzi się nieważności, bez względu na założenie, że nieważność posiada skutek z mocą *ex tunc*. Jego więc prawna bezskuteczność zaczyna się nie wcześniej jak z chwilą stwierdzenia nieważności (por. S. Waltoś: Pragmatyzm i antypragmatyzm w procedurze karnej w: Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci prof. W. Daszkiewicza, Poznań 1999, s. 64 – 65).

Ustawodawca likwidując artykułem 1 pkt 33 ustawy z 10 stycznia 2003 r. instytucję nieważności orzeczeń w kodeksie postępowania karnego, jednocześnie w art. 1 pkt 177 tejże ustawy dokonał zmiany w art. 439 § 1 k.p.k., inkorporując do niego wszystkie powody nieważności orzeczeń wymienione w skreślonym art. 101 § 1 k.p.k.

Jak trafnie wskazano w piśmiennictwie ujawnienie się przyczyny nieważności orzeczenia wydanego w okresie od 1 września 1998 r. do 30 czerwca 2003 r. może być od 1 lipca 2003 r. traktowane jedynie w kategoriach bezwzględnej przyczyny odwoławczej, pociągającej za sobą skutki określone w art. 439 § 1 k.p.k., art. 537 § 1 k.p.k. w zw. z art. 523 § 1 k.p.k. i art. 439 § 1 k.p.k. albo w art. 542 § 3 k.p.k. (por. S. Zabłocki: Pożegnanie z nieważnością, *op. cit.* s. 95).

Natomiast w wypadkach, gdy postępowanie w przedmiocie nieważności nie zakończyło się przed dniem 1 lipca 2003 r., to po tej dacie powinno zostać umorzone, zaś w razie ujawnienia się jednego z uchybień wymienionych w art. 439 § 1 k.p.k., należy wszcząć postępowanie w zakresie wznowienia postępowania, pamiętając przy tym, że wznowienie postępowania jedynie z powodów określonych w pkt. 9 – 11 może nastąpić tylko na korzyść skazanego (por. T. Grzegorzczak: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2003, s. 338 – 340).

W doktrynie bowiem podnosi się, że wznowienie postępowania z urzędu może nastąpić w wyniku uzyskania przez właściwy sąd wiadomości o tym, że prawomocne orzeczenie dotknięte jest jednym z uchybień okre-

ślonych w art. 439 § 1 k.p.k. Wiadomości te mogą pochodzić z rozmaitych źródeł, a mianowicie od osób urzędowych, osób prywatnych, a także z własnych ustaleń danego sądu.